

МЕНАНДР

Ім'я / Псевдонім	Менáндр Менандр
Дата народження	бл. 343 до н.е.
Місце народження	Афіни
Дата смерті	бл. 291 до н.е.
Місце смерті	Пірей
Alma mater	Лікей у Афінах
Напрями діяльності	комедіограф

Менáндр (грец. Μένανδρος; бл. 343 до н. е., м. Афіни, Греція — бл. 291 до н. е., Пірей, Греція) — комедіограф, представник нової *аттичної комедії*. Писав давньогрецькою мовою.

ЗМІСТ

1. Життєпис
2. Творчість
3. Твори
4. Визнання
5. Цитати
6. Література

ЖИТТЄПИС

Менандр походив із родини заможного афінянина.

Збереглися античні свідчення про те, що Менандр разом із відомим філософом Епікуром проходили ефебську (початкову військову) підготовку, а також вчилися в Лікеї в Арістотелевого учня, філософа *Теофраста* (розробника відомої класифікації людських характерів). Можливо, таке коло спілкування певною мірою посприяло довершеності творів Менандра.

Як поет формувався під впливом поета-комедіографа *Алексіда* — дядька за батьковою лінією.

Неодноразово відмовлявся від запрошень царя Єгипту Птолемея I переїхати до м. Александрії та стати придворним комедіографом. Жив у маєтку поблизу Афін разом із коханою — *гетерою* Глікерию. Дослідники припускають, що певні риси її характеру Менандр втілює у своїх творах (він часто давав героїням комедій таке ім'я).

Трагічно загинув — потонув, купаючись у Пірейській бухті, неподалік Афін.

ТВОРЧИСТЬ

Творчість Менандра розвивалася у річищі *нової аттичної комедії*. На відміну від *давньої аттичної комедії*, де ставилися передовсім політичні та філософські проблеми, у Менандрових комедіях переважала сімейно-побутова, любовна та моралістична проблематика.

Сюжети його комедій вибудовувалися за типовими схемами: підкинуті й згодом несподівано впізнані (часто — за якимись предметами, чи то покладеними поруч зі знайдою, чи загубленими кимось із героїв) діти; спроби юнака звільнити кохану з рук звідника; збезчещена своїм же майбутнім чоловіком дівчина; суперництво між батьком і сином, закоханими в ту саму дівчину тощо.

Типові герої обиралися із усталеного набору ролей-масок: старий батько; легковажний син; спритний раб; злий рабовласник; воїн-хвалько; самозакоханий кухар; кмітлива гетера та ін.

Комедіографу вдавалося увиразнювати одноманітні образи-маски відтінками характерів персонажів. Менандрові притаманна особлива майстерність у відтворенні людської натури: спритний раб бував то нахабою, то пройдою, то клопотуном; старий батько — то відлюдником, то скнарою, то недовірливим;

раб — то скупим і тупуватим, то філософом.

У комедіях утілюється також думка Аристотеля про необхідність дотримання «золотої середини»: не слід бути ані занадто відлюдькуватим, ані занадто ревним, ані занадто нестриманим тощо. Інакше — люди засміють, і вийде справжнісінька комедія.

Ролі й характери поєднувалися у творах Менандра несподівано, як у житті. Згодом греки використовували імена його героїв як прозивні.

Дидактизм, наявність повчань (про природу людини, необхідність дотримання міри, всесилля випадку, поведінку в конкретній життєвій ситуації тощо), часто втілених у афористичній формі, є ще однією характерною рисою як творчості Менандра, так і всієї нової аттичної комедії.

Пізніша моралістична література рясніє цитатами з його творів.

ТВОРИ

У доробку митця більше 100 комедій. Збереглася понад тисяча їхніх фрагментів. Перша комедія «Герой» («Ἡρώς») датована 324 до н. е. Однак упродовж століть твори Менандра були відомі лише за чиймись коментарями чи цитатами.

1896 у м. Оксіринху (Єгипет) під час розкопок, здійснених папірологами з Оксфордського університету (Велика Британія) Б. Гренфеллом і А. Гантом, було знайдено старовинні папіруси, серед них і п'єси Менандра. 1905 єгиптолог і еллініст Г. Лефевр (Франція) знайшов у колишньому м. Афродитополі (тепер неподалік м. Тими) і опублікував 1907 великі фрагменти комедій «Полюбовний суд» («Третейський суд»; «Ἐπιτρέποντες»), «Обстрижена» («Відрізана коса»; «Περιετομένη») і «Саміанка» («Σαμία»), початок комедії «Герой». 1952 бібліофіл М. Бодмер (Швейцарія) придбав у м. Александрії (Єгипет) кодекс, де на аркушах папірусу були тексти комедій Менандра. У 1950-х тексти Менандра

виявили також на папірусних сувоях, що в них були сповиті єгипетські мумії. Нині відомо повний текст комедії «Відлюдник» («*Δύσκολος*»; 316 до н. е.), майже повністю — текст комедії «Саміянка», першої частини комедії «Щит» («*Ἀσπίς*») та великі фрагменти «Сікіонець» («*Σικυώνιος*»; бл. 307).

Менандр не заглиблювався у проблематику швидкоплинної політики, як це робили представники давньої (меншою мірою — середньої) аттичної комедії. Теми його комедій — взаємини батьків і дітей, чоловіка й жінки, зятя й тещі, невістки і свекрухи, хазяїна й раба (можновладця і підлеглого) тощо.

Так, у комедії «Відлюдник» шляхом подолання низки перипетій селянин Кнемон усвідомлює, що самотою на світі не проживеш, і всиновлює пасерба Горгія. Згодом одружує рідну доньку і Горгія відповідно до їхніх бажань, попри різний соціальний та майновий статус наречених.

У комедії «Полубовний суд» розповідається про молоду сім'ю. Чоловік довідується про занадто ранню вагітність дружини, через що підозрює її в дошлюбних стосунках. Розплутується інтрига шляхом поступового упізнавання у звабникові дівчини його самого.

У комедії «Саміянка» йдеться про підозри батька щодо свого сина через кохану жінку.

Як філантроп, комедіограф співчував як знедоленим (рабам, знайдам, селянам, гетерам), так і заможним. Водночас у його творах є також і критичне ставлення до тих самих знайд (образ молодого нероби Мосхіона із «Відрізаної коси») або рабів (жадібний Дав із «Полубовного суду»).

Саме зображення людських стосунків і характерів є важливим чинником непроминущої актуальності творів Менандра.

Українською мовою уривки з Менандрових комедій та його мім переклав І. Франко, повністю комедію «Відлюдник» переклав А. Содомора (1962, 2016).

ВИЗНАННЯ

За життя Менандр здобув у поетичних змаганнях лише вісім перемог. Однак згодом його твори часто цитувалися, а ім'я комедіографа навіть ставили поряд з іменем *Гомера*.

Творчість Менандра була джерелом сюжетів і тем для римської комедії. З-поміж прикладів — відверто наслідувальна комедія «Свекруха» Теренція. Проте Менандрової довершеності римляни не досягли, тому *Юлій Цезар* називав римського комедіографа Теренція «напів-Менандром».

Закручування комедійної інтриги навколо однієї гіпертрофованої риси головного героя (такий відлюдкуватий, що аж смішно; такий скупий, що аж смішно тощо), та ще й називання твору цією провідною рисою (наприклад, «Відлюдник», перша – робоча – назва перекладу – «Нелюдим») також було підхоплено спочатку римською комедією (*Плавт, Теренцій*), а згодом — європейською драмою, насамперед класицистами (напр., «Скупий» або «Мізантроп» у Ж. Б. *Мольєра*). Це характерно також і для української драматургії («Глитай, або ж Павук» І. *Карпенка-Карого*).

Цитати

«...Я помилявся: одинцем гадав прожити
Від усього світу одаль, від людей, та довелось
Заирнути в вічі смерті, що мене підстерегла —
І прозрів, порозумів я, давню помилку свою
Зрозумів, дарма що пізно, — от і згідний: у житті
Без порадника людині, без опори, хай там що,
Не прожить, не обійтись, надто вже на схилі літ...
Та, Гераклом присягаюсь, не весь час я був таким,
Як тепер ось, непривітним: став відлюдьком через те,
Що на ницість надивився, на корисливість людську,

От і думав, що бажає один одному лиш зла
Всяк на цьому світі, – ось що так нашкодило мені
Й дивака зробило з мене, але Горгій, гарно так,
У біді моїй повівшись, мов отверезив мене»

Менандр. Відлюдник / Переклад А. Содомори //
Содомора А. О. Менандр. Історія одного перекладу,
або Моя перша книжка. – Львів : Літопис, 2017. С. 185–186

«Бога річ божії справи робити,
А чоловіка – по людському жити»
«Що добре зроблено тобі, те пам'ятай,
А що ти доброго кому зробив, те забувай»
«В чужому краю
Чужому підлягай звичаю»
«Перша потреба розуму ясного –
Пізнати себе самого»

Афоризми Менандра в інтерпретації Івана Франка
[Содомора А. О. Згад. роб. С. 279]

ТВОРИ

Μένανδρου «Δύσκολος» // Содомора А. О. Менандр. Історія одного перекладу, або Моя перша книжка. – Львів : Літопис, 2017. С. 51–87. [паралельне видання давньогрецькою й українською].

Укр. перекл. — Менандр. Відлюдник // Там само. С. 89–146 (переклад 1962 р.); С. 147–202 (переклад 2016 р.).

[Твори] // Франко І. Зібрання творів, т. 9. Київ, 1977.

ЛІТЕРАТУРА

Пашенко В. І., Пашенко Н. І. Антична література. Київ : Либідь, 2001. 718 с.

Ковбасенко Ю. І. Менандр // Лексикон античної словесності / За ред. М. Борецького, В. Зварича. Дрогобич : Коло, 2014. С. 399–401.

Ярхо В. Н. Менандр – поэт, рожденный заново // Menandri. Comoedae.

Fragmenta Режим доступу: <http://lib.ru/POEEAST/MENANDR/>

[булиmenandr0_3.txt](#) (дата звернення 10.11.2017).

© Ю. І. Ковбасенко, 2018